

برداشت از بافت تاریخی روستای پاقلعه

ولی الله مهدی پور رابری

کارشناس مرمت بناهای تاریخی، دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خانواده دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان

معصومه مهدی پور رابری

دبیر آموزش و پرورش، رشته الهیات

۱- مقدمه

دهستان پاقلعه به مرکزیت روستای مرج از بخش مرکزی شهرستان شهربابک در طول جغرافیایی ۵۵.۴۸۰۸۷۹ و عرض جغرافیایی ۳۰.۲۵۹۸۹۶ در پنجاه کیلومتری شمال شرق مرکز شهرستان شهربابک قرار دارد، ارتفاع متوسط آبادی‌های این دهستان ۲۱۴۰ متر است که بالاترین ارتفاع مربوط به روستای پیش‌آستا با ارتفاع ۲۵۰۰ متر و کمترین ارتفاع مربوط به روستای اورستان با ارتفاع ۱۹۵۸ متر است. (فرهنگ و جغرافیای ...، ۱۳۸۱: ۲۶)

این دهستان از سمت جنوب و غرب به دهستان میمند، از جنوب شرق، شرق، شمال شرق و شمال به ترتیب به دهستان‌های سرچشمه، اسلامیه، کشکویه و راویز از شهرستان رفسنجان محدود می‌شود، موقعیت طبیعی آبادی‌های دهستان ۹۰ درصد تپه‌ای و ۱۰ درصد پایکوهی است، مساحت کل دهستان ۶۱۹/۰۶۲ کیلومتر مربع است، که ۴/۶ درصد از کل مساحت شهرستان را شامل می‌شود. (همان: ۲۶) (تصویر ۳)

۲- اقلیم و محیط زیست

این دهستان دارای آب و هوای معتدل، خشک در تابستان، سرد و خشک در زمستان است. (همان: ۲۶) رودخانه پاقلعه از مهمترین رودخانه‌های این دهستان است که در قسمت علیا به صورت دائمی و در قسمت‌های پایین دست به صورت فصلی جریان دارد. این رودخانه از کوه‌های مشکان و استای سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از غرب دهستان نهایتاً به دشت رفسنجان میریزد. (همان: ۲۶)

کیفیت آب این رودخانه شیرین و مناسب شرب است ما بقی رودخانه‌های این دهستان فصلی بوده که معمولاً هفت ماه از سال آب در آنها جریان دارد که مهمترین آنها رودخانه ریشه است. نواحی شمال، شمال غرب و غرب این دهستان کوهستانی بوده و دارای قله متعددی است که مهمترین آنها عبارتند از: کوه زرواردان با ارتفاع ۲۴۸۴ متر در شش کیلومتری شمال، کوه زرد مور با ارتفاع ۲۶۱۱ در پنج کیلومتری غرب و کوه‌های ابراهیم شیخ با ارتفاع ۲۸۹۰ متر، استا با ارتفاع ۲۸۲۱ متر، سنگهای برق زده با ارتفاع ۲۶۳۰ متر، سرخان با ارتفاع ۲۴۶۳ متر و پیش‌آستا با ارتفاع ۲۵۰۱ متر به ترتیب در سیزده، ده، نه، شش و هشت کیلومتری شمال غرب مرکز دهستان واقع شدند. (همان: ۲۶) (تصویر ۲) تنها پدیده مهم جغرافیایی این دهستان دره ریشه است که در شمال غرب مرکز دهستان قرار دارد و شاخه اصلی رودخانه فصلی ریشه از داخل آن می‌گذرد. این دره ۸ کیلومتر طول داشته و تعداد ۹ آبادی در آن قرار گرفته است. (همان: ۲۶)

گونه‌های گیاهی در سطح این دهستان عبارتند از: ۱- گیاهان دارویی: زیره، کلپوره، خاکشیر، بومادران، آویشن، گل زوفا، آلاله، شاتره، مخلصه، اسطوخودوس و کاکوتی. (همان: ۲۶) ۲- گیاهان علوفه ای: خارشتر، تلخه، قیچ، انجیر کوهی، زرشک و زالزالک. (همان: ۲۷)

۳- مشاغل عمده و معیشت مردم

زراعت، دامداری، باغداری، صنایع دستی، و کارگری در معدن از مشاغل این دهستان است که بخاطر وجود شرایط مناسب جهت کشت زرع، زراعت به صورت شغل غالب در آمده که عمده درآمد مردم از این طریق است. (همان: ۲۷)

نوع کشت در این روستا به صورت آبی انجام می‌شود و محصولات عمده زراعی آن گندم، جو، یونجه و محصولات باغی شامل بادام، انار، گردو، زردآلو، سیب، گلابی و انگور است. (منابع تامین آب کشاورزی ۵۴ درصد از قنات، ۳۸ درصد از رودخانه، ۸ درصد از چشمه است، همچنین ۶۰ درصد از روستاهای دهستان دارای آب لوله کشی است). (همان: ۲۷)

بعد از زراعت و باغداری، دامداری سومین شغل عمده اهالی دهستان است که محصولات لبنی و گوشتی تولید می‌کنند. محصولات لبنی در حد مصرف داخلی بوده و از محصولات گوشتی علاوه بر مصرف داخلی جهت فروش به بازار نیز عرضه می‌شود. (همان: ۲۷)

صنایع دستی دهستان قالی بافی بوده که در سطح ۱۷۵ دار قالی به صورت افقی و در اندازه ۲*۱/۵ متر و نقشهای خشتی، کله ای و جنگلی یافت می‌شود بعد از قالی بافی، گلیم بافی به صورت محدود در سطح دهستان انجام می‌گیرد. (همان: ۲۸)

۴- زیر ساخت ها

عوامل موثر بر شکلگیری آبادی‌های این دهستان، قنات، کشاورزی، دامداری و راههای ارتباطی است. (همان: ۲۷) روستاهای این دهستان غالبا به صورت مجتمع بوده و مصالح به کار رفته در مسکن آن سنگ، چوب، آجر، و آهن است. (همان: ۲۷) (تصویر ۵)

امکانات این دهستان عبارتند از هفت دبستان، سه مدرسه راهنمایی، دبیرستان، مرکز خدمات درمانی، چهار خانه بهداشت، شش گرمابه، ۵ شورای اسلامی و روستایی، سه دفتر پست و مخابرات، پنج فروشگاه تعاونی روستایی، زمین فوتبال خاکی، هشت مسجد، سه شعبه نفت، سه آسیاب و تعداد ۹ آبادی از این دهستان دارای برق هستند. (همان: ۲۸)

از مهمترین راه های این دهستان راه آهن سراسری مسیر بندرعباس - بافق است که از شرق دهستان می‌گذرد. (همان: ۲۸) قدمت اکثر روستاهای این دهستان به بیش از ۵ قرن می‌رسد. قلعه قدیمی روستایی پاقلعه با ۱۳ قرن قدمت تنها آثار باستانی دهستان محسوب می‌شود و وجه تسمیه دهستان نیز به همین دلیل است. (همان: ۲۸) (تصویر ۴، ۹، ۶)

جمعیت این دهستان دارای ۴۲۲ خانوار روستایی و تعداد ۲۰۹۷ نفر جمعیت است که ۴/۷ درصد از جمعیت روستایی شهرستان را شامل می‌شود. در این میان روستای پیش‌اُستا با ۲۶۷ نفر بیشترین و روستای ابرستان با ۱۰ نفر کمترین جمعیت را به خود اختصاص داده. تراکم نسبی جمعیت این دهستان ۳/۳۸ نفر در هر کیلو متر مربع است. به طور متوسط ۶۳ درصد جمعیت روستایی این دهستان با سوادند. زبان و گویش مردم این دهستان فارسی با گویش کرمانی و دین و مذهب آنها اسلام و پیرو مذهب شیعه می‌باشند (همان: ۲۷). همچنین این دهستان دارای هشت رشته قنات، چهار دهنه چشمه و شش حلقه چاه است. (همان: ۲۶)

۵- گورستان

وجود تعداد زیادی سنگ قبر در روستاهای اطراف از جمله گورستان بهنوئی پقلعه تیدوئی مرج، کهتوگرا، هرناشک، چاه باغ، کمرسفید، میمند، مدوار، کرم- استریق و... که تاریخ نقر آنها قرن یازدهم و دوازدهم هجری است، نشان دهنده‌ی

افزایش جمعیت در این خطه در دوران صفویه است، روی این سنگها، که اغلب از مرمر سفید و به طول یک تا یک و نیم متر هستند، نام دوازده امام، همراه با آیاتی از قرآن و نام متوفی نقر شده است همچنین بر روی سنگی به صورت عمودی که در بالای سر مردگان کار گذاشته شده نقر شده است (لا اله الا الله) (محمد رسول الله علی ولی الله، حقاً حقا) بعضی از اینها هم دارای اشکال متفاوت و متنوعی هستند و بیشتر این سنگها توسط سوداگران اشیا عتیقه که قبرها را جستجو می‌کردند شکسته شده‌اند. (حسینی موسی، ۱۳۸۲: ۱۲۹) (تصویر ۸، ۷، ۱۰)

۶- فعالیتهای میدانی صورت گرفته

طبق تحقیقات میدانی گروه، روستای پاقلعه به صورت پله‌ای ساخته شده و در حال حاضر بافت قدیم خالی از سکنه شده و فقط یک خانواده در آن زندگی می‌کند. (تصویر ۱۲)

متأسفانه در سی سال گذشته به دلیل مهاجرت برخی از افراد روستا به شهر و خالی از سکنه بودن خانه‌ها، بیشتر خانه‌ها تبدیل به طویله‌های احشام شده‌اند و آسیب‌های زیادی به خانه‌ها رسیده و سقف تعدادی از آنها ریخته است. (تصویر ۱۳) در چندین سال اخیر برای امنیت بیشتر درب برخی خانه‌ها از چوبی به آهنی تبدیل شده است.

● بناهای مهم روستا شامل:

خانه خان که دارای دو طبقه بوده و طبقه دوم آن تخریب شده است. (تصویر ۱۱) مکتب خانه که سقف آن فرو ریخته است. حمام که بخشهایی از آن تخریب شده از جمله سقف گرم خانه و ورودی حمام و ... و در ۲ کیلومتری روستا آسیاب واقع است که وسائل آن به غارت رفته است. (تصویر ۱۵، ۱۶)

در قبرستان قدیمی روستا در حال حاضر ۲۶۰ سنگ قبر موجود است که تعداد آن به دلیل حفاری‌های غیر مجاز رو به کاهش است. (تصویر ۱۴، ۱۷)

اغلب خانه‌های روستا شامل یک اتاق نشیمن با تعدادی تاقچه و شومینه و مطبخ است و هاون دستی هم در میان این خانه‌ها موجود است. (تصویر ۱۸) طبق گفته اهالی و دهیار روستا علت نامگذاری پاقلعه بر اساس نمای قلعه نسبت به بافت قدیم روستا شکل گرفته و به پاقلعه مشهور گردیده است. (تصویر ۱۹)

۷- نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بافت تاریخی روستای پاقلعه شهربابک دارای ارزش‌های کالبدی، فضایی و هویتی قابل توجهی است که ریشه در شرایط اقلیمی، معیشتی و فرهنگی منطقه دارد. سازمان فضایی منسجم، استفاده از مصالح بومی و هماهنگی بناها با توپوگرافی، از مهمترین ویژگی‌های این بافت محسوب می‌شوند. با این حال، فرسودگی کالبدی و

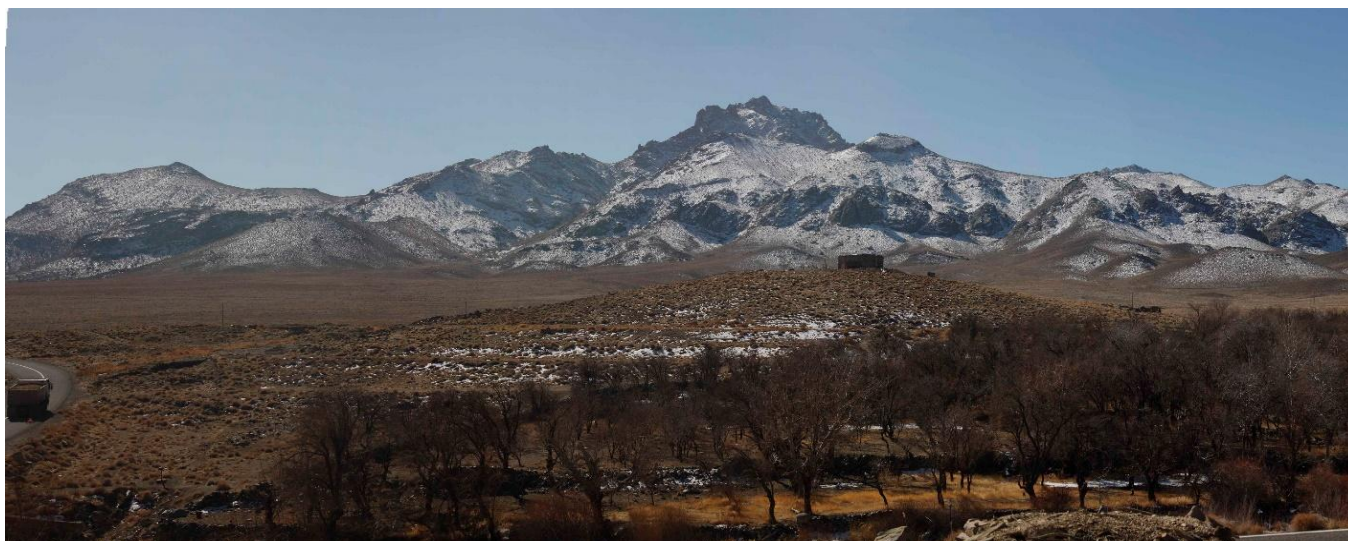
مداخلات ناهماهنگ، تداوم حیات بافت را با چالش مواجه کرده است. حفاظت و احیای این بافت نیازمند رویکردی جامع و مبتنی بر شناخت دقیق ارزش‌های تاریخی و فرهنگی آن است. توجه به مشارکت جامعه محلی می‌تواند نقش مؤثری در پایداری و حفظ هویت روستا ایفا کند و با توجه به قدمت زیاد روستا با قلعه طبیعی با داستان‌های فراوان آن و معماری بافت قدیم این روستا پتانسیل‌های زیادی برای تبدیل به یک منطقه تاریخی تفریحی توریستی را دارا می‌باشد.

منابع:

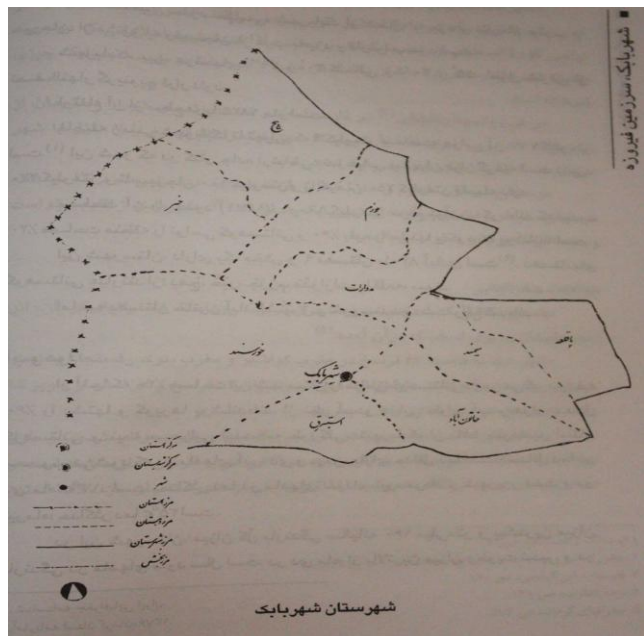
- فرهنگ آبادیهای استان کرمان شهرستان شهراباک (جلد دهم). انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- شهراباک سرزمین فیروزه. نویسنده: زهرا حسینی موسی با مقدمه دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی. انتشارات مرکز کرمان شناسی
- تحقیقات میدانی و مصاحبت با دهیار و اهالی مهمانواز پاقلعه (شهراباک)
- عکاس: امید ابراهیمی و اشکان صادق پور



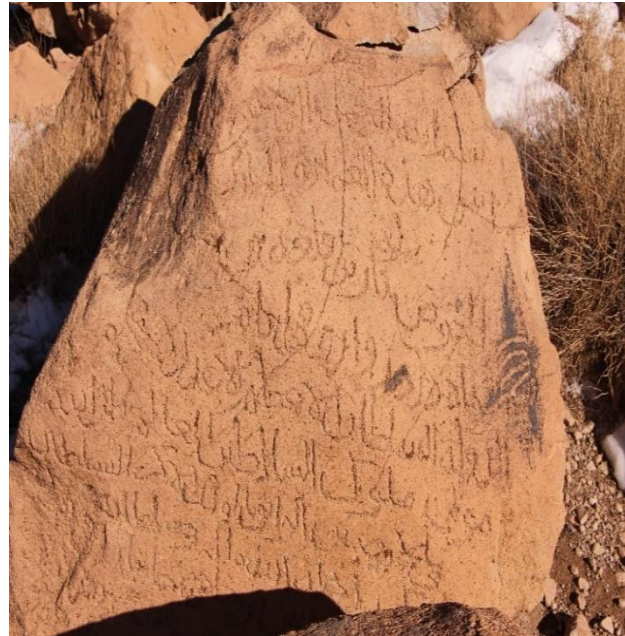
(۱)



(۲)



(۳)



(۴)



(۵)



(۶)



(۷)



(۸)



(۹)



(۱۰)



(۱۱)



(۱۲)



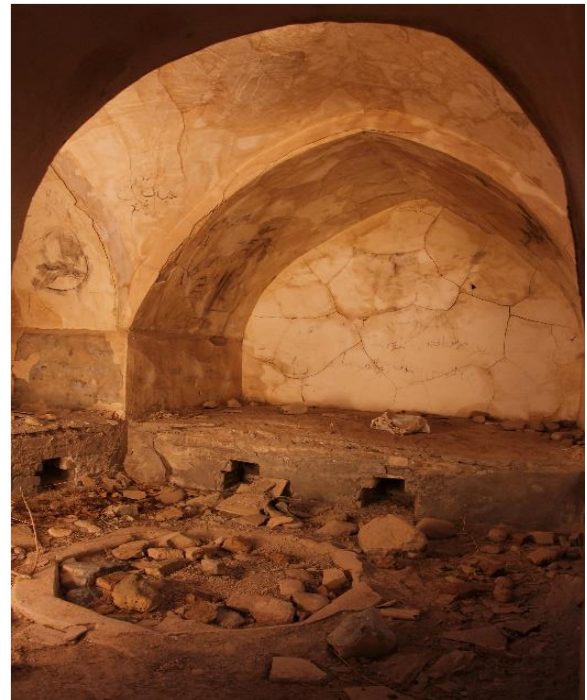
(۱۳)



(۱۴)



(۱۵)



(۱۶)



(۱۷)



(۱۸)



(۱۹)